

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В ХХІ столітті різко зростає попит на творчий потенціал людини, її здатності до творчого самовираження, до самореалізації. Педагогічна практика загально-освітньої школи свідчить про те, що в процесі навчання вирішуються завдання, пов'язані з засвоєнням учнями суми знань, набуття досвіду певних способів діяльності, освоєнням основ наук, а виховання дитини як творчої особистості розглядається як другорядне.

У новітніх державних документах, національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст. та концепції загальної середньої освіти наголошується, що художньо-естетичне виховання школярів потребує удосконалення. Успішний розвиток суспільства на сучасному етапі значно залежить від творчості людей, від тих умов, що сприяють формуванню творчої особистості. Підготовка нової формації вчителів, здатних виявляти свою професійну індивідуальність, творчо використовувати могутній потенціал музичного мистецтва у навчально-виховному процесі розвитку творчих здібностей особистості є нагальною потребою.

В сучасній педагогічній науці проблема формування творчих здібностей особистості є однією з ключових, що пов'язана з утвердженням концепції особистісно-зорієнтованої освіти (О. Бондаревська, І. Якіманська), завданням якої є створення умов для прояву і формування творчих здібностей та особистісних якостей школярів. Формування творчої особистості залежить від створення та реалізації нових педагогічних концепцій.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає творчість як постійний супутник розвитку дитини (Л. Виготський) як діяльність, в результаті якої створюється щось принципово нове, що відбиває індивідуальні нахили та здібності людини. Психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості розглядаються в дослідженнях українських: Б. Ананьєва, В. Андрєєва, І. Беха, С. Сисоєвої; та зарубіжних вчених Д. Ж. Гілфорда, К. Роджерса. У працях Л. Виготської, Г. Падалки, О. Рудницької підкреслюється, що мистецтво збагачує свідомість учнів прикладами гуманізму, формує систему цінностей у процесі творчої самореалізації. Великий вклад у розвиток науки про творчі здібності, внесли Б. Теплов, Л. Виготський, І. Лернер, С. Сисоєва, які стверджували, що навчити творчості можна практично всіх дітей, завдяки вихованню інтересу до знань.

Розвитку творчих здібностей особистості в процесі музичної діяльності присвячені праці С. Асаф'єва, Н. Ветлугіної, Б. Яворського, які

вважали предмети музичного циклу ефективним засобом творчого розвитку особистості. В наш час є значна кількість психологічних і педагогічних досліджень з проблем творчого розвитку особистості (З. А. Левін, С. А. Рубінштейн, Л. І. Спіркін, В. О. Сухомлинський, Б. М. Теплов) та інші. Велика увага в галузі музичної педагогіки приділяється вивченню музичної творчості дітей (Н. Брюсова, Н. Вишнякова, Д. Кабалецький, Е. Печерська). Незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень, які було проведено в галузі музичної освіти, значущість даної проблеми не знижується.

Метою даної статті є розкриття педагогічних умов, які б дозволили забезпечити ефективність розвитку музично-творчих здібностей школярів шляхом використання ігрової, самостійної діяльності, пісенно-ігрового фольклору на уроках музики

Творча діяльність – явище багатогранне, в багатьох дослідженнях творчість характеризується як діяльність, яка створює матеріальні цінності, що відрізняються новизною і громадським значенням; творчість-діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. По своїй суті це культурно-історичне явище. Творчість має психологічні аспекти:

- особистісний;
- процесуальний.

Творчість передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю.

С. Л. Рубінштейн характеризує творчість, як діяльність, яка створює щось нове, оригінальне, що крім того входить не тільки в історію розвитку самого творця, але і в історію розвитку науки та мистецтва і т.д. [2, с. 482].

Аналіз творчості як процесу психологи приводять у зв'язку з діяльністю уяви. Творча уява становить значний інтерес як здібність, яка відіграє важливу роль у всіх сферах людської діяльності і є її складовою частиною. Б. Теплов зазначає, що робота уявлення займає центральне місце в процесі художньої творчості, і тому будь-яка творчість, що входить в систему художнього виховання, повинна бути сильним засобом розвитку уяви [3, с. 9]. Творчість як діяльність спрямована на побудову нових плодів, які виражають собою якусь певну суспільну цінну ідею виникнення, конкретизація та «матеріалізація» такої ідеї відбувається з участю уяви. Ця ідея розвивається не сама по собі, а відбувається з тією мірою, якою вона втілена в образ. Матеріал виникнення задуму, образу, його ідеї має три взаємопов'язані між собою етапи:

- абстрактний задум;
- імпровізація;
- конкретний задум.

У процесі діяльності у дітей формуються провідні якості особистості.

До них відноситься і творча активність, яка виражається у ставленні до творчої діяльності, в якій проявляється індивідуальність людини. Формування і розвиток творчої активності особистості – завдання досить складне. «Навчити людину «робити» відкриття і думати творчо так само важко, як навчити його бути розумним, повідомивши правила життєвої мудрості», – пише Л. Г. Спіркін [4, с. 56]. Творчу активність доцільно розглядати як «механізм» творчого процесу, суть якого полягає в тому, що без творчої активності неможлива ніяка творчість. З іншого боку, саме процес творчості може чинити на людину великий вплив, стимулювати її ініціативу та творчу діяльність. В процесі музично-творчої діяльності дитина набуває певного музичного досвіду. Способи засвоєння досвіду, а також здібності, які виступають як результат засвоєння дітьми узагальнених способів музичної діяльності, об'єднані в комплекс, який називається музикальністю. Музикальність – складне поняття, яке характеризується різним поєднанням окремих здібностей. Характеризуючи музичні здібності, Б. М. Теплов показав різноманітні взаємозв'язки між музикою та переживанням людей, між діяльністю та здібностями, які при цьому розвиваються. Він виділяє три основні здібності:

1. Здібність емоційного переживання і розрізнення ладових функцій.
2. Здібність довільного користування слуховими уявленнями, що відображають рух мелодії, а це вже елемент музичного слуху, який лежить в основі гармонічного.
3. Здатність активного переживання музики, відчуття емоційної виразності його ритму [5, с. 73].

Даючи характеристику музикальності, необхідно розглянути здібності, які потрібні дитині для виконання конкретної музичної діяльності: слухання, виконання, творчості. На думку Н. Вітлугіної, такими здібностями є:

- 1) здібність цілісного сприймання музики, що означає уважне слухання і співпереживання художнього образу в його розвитку;
- 2) здібність, що проявляється у творчій уяві при сприйманні музики в пісенних, музично-ігрових, танцювальних імпровізаціях [6, с. 85].

Отже творча діяльність здатна впливати на особистість дитини. В сучасних програмах з музики, музична творчість є важливим дидактичним принципом. Всі форми музичних уроків в школі повинні допомагати творчому розвитку учнів, тобто виробляти в них прагнення до самостійного мислення, до прояву власної ініціативи, бажання зробити щось своє, нове, краще [7, с. 313].

Ефективною формою проведення музичного виховання в школі є організація ігор, які можна використовувати для учнів будь-якого віку. Включення ігрових елементів до творчої самостійної діяльності школярів активізує процес пізнання, формує моральні та естетичні якості особистості, тренує розум, уяву, волю учнів, вносить необхідну

різноманітність у напружену навчальну роботу. Граючи, школярі неначе включаються в життя суспільства, розвивають свої творчі здібності і творчу активність. Засобом виховання ігрова діяльність стає тільки за умови ясно поставленої мети і відповідної педагогічної організації, тому завданням більшості ігор є їх дидактична спрямованість. Елементи змагання, несподіванки, розваги, що містяться в іграх, підпорядковані прагненню допомогти учням у цікавій формі почути, диференціювати, порівняти особливості музики, розвинути їхню музичну пам'ять, слух, почуття ритму.

У процесі музичних ігор школярі, виконуючи роль дорослих, засвоюють потрібні знання, набувають умінь і навичок. У грі краще пізнають один одного, вільніше почуваються, дорослішають. Якщо такі ігри на уроках музики проводити систематично, це пожвавлює спілкування учнів і в позаурочний час, діти стають самостійними і незалежними, формують власну думку і вміння її доводити. У роботі з молодшими школярами важливе місце слід відводити відгадуванню загадок. Для закріплення і перевірки знань використовуються також ребуси, головоломки, кросворди, вікторини. Вирішуючи ребуси, кросворди з розділу «музична грамота», школярі поступово починають складати власні головоломки, що безумовно сприяє розвиткові пам'яті, уваги, кмітливості учнів.

На уроках музики можна з успіхом застосовувати ігри, під час яких учні опановують навички оволодіння звуковисотними інструментами. Наприклад, гра з «імітаційною табличкою», на якій в натуральну величину зображений звукоряд клавікорда. Ця гра ефективно впливає на засвоєння звуків і вироблення у дітей орієнтовної реакції на них. Відповідно до того, як дорослішають молодші школярі, їх виконавська діяльність дедалі більше поєднується з проявом творчої самостійності. Так, діти з великим захопленням на простіших інструментах беруть участь у спільному з учителем музикуванні. У процесі спільного виконання дітям пропонується уважно прислухатися до гри вчителя, відповідно пристосовуючи звучання своїх інструментів, посилюючи або зменшуючи силу звуку, прискорюючи або уповільнюючи музику. Таке завдання формує у них навички виразної інтерпретації твору, позитивно впливає на розвиток активної музичної діяльності. Особлива функція в організації ігрових дій вбачається в розвитку у дітей самостійної оцінки результатів діяльності. Отже, заняття з використанням дидактичної гри дозволяють домогтися підвищення рівня самостійних проявів у всіх без винятку дітей і виявити з-поміж них найбільш здібних до музичної діяльності. Будь-яка музична гра служить інтенсивному розвиткові творчих здібностей школярів, впливає на формування навичок творчої діяльності, сприяє розвитку інтересу до музики. Гра створює умови духовного, інтелектуального, творчого розвитку. На уроках музики доцільні такі ігри, які не вимагають тривалої підготовки дітей, в яких можна варіювати ігрові елементи, вони мають

бути навчальними. Музичне виховання сьогодні не можна уявити без глибокої народнопоетичної спадщини національної культури, без використання скарбниць народної творчості, розмаїття її невичерпних джерел.

Розвиток фольклорного руху в Україні, який дедалі набуває все більшого поширення, відродження національної самосвідомості спонукають до оновлення змісту і форм організації педагогічної діяльності. Переглядаються навчальні програми, відновлюються традиції народної педагогіки, з'являються відповідні методиками. Не залишаються осторонь від нових потреб школи і музичні товариства. Як наслідок цього ми стаємо свідками народження авторських українських шкіл, дитячих фольклорних колективів, різних студій вивчення народної творчості і побуту. Природний інтерес, що виник у дитячому і юнацькому середовищі до національної культури дає змогу активізувати майже всі види самостійної діяльності учнів, спрямувавши їх на розвиток глибокого сприйняття і розуміння музики.

Пісенний фольклор є чудовим матеріалом для їх педагогічної організації. Звертаючись до збірки українських пісень М. Лисенка «Молодці», збірки Я. Степового «Проліски», ми знаходимо не лише народні мелодії, а й детальний опис ігор, якими супроводжуються відомі пісні «Женчичок», «Ягілочка», «Подоряночка» і інші. Імпровізаційна форма фольклору дозволяє вчителю творчо підійти до його опанування. Кожне виконання народної гри зі співом не тільки передбачає збереження традиції виконання, а й завжди породжує щось нове, варіаційне, що виникає на основі творчого обігрування фольклорного зразка. Ця чудова властивість народних пісень розкриває широкі можливості для розвитку творчої самостійності школярів; від виконання готової гри зі співом до безпосередньої інтерпретації всієї сюжетно-рухової композиції. Подібні творчі завдання дуже подобаються учням різного віку. Навіть ті школярі, котрі одразу не можуть запропонувати якийсь свій варіант, не лишаються байдужими при виконанні завдань. Вони виразно повторюють рухи, поспівки, поетичні імпровізації, створені товаришами. Так поступово збільшується кількість учасників, які включаються у найактивнішу самостійну діяльність. Імітація дій, про які йдеться в текстах пісень, рельєфні танцювальні рухи допомагають школярам краще зрозуміти та емоційно відчути багату палітру образів народного мистецтва.

Отже, музичне мистецтво сприяє особистісному розвитку як ніякий шкільний предмет. Творчий потенціал притаманний усьому спектру діяльності школярів на уроках музики. Розвивати музичну творчість дітей вчитель може в процесі різних видів музичної діяльності. Творчі завдання, музичні ігри допомагають вчителю зробити урок цікавим, але не розважальним. Ефективним, а не ефектним. Завдяки індивідуальному пізнанню творів мистецтва посилюється духовно-енергетичний потенціал і

активізується творчість особистості. Творчість повинна опиратися на інтерес, позитивні мотиви усвідомлення важливості творчої діяльності для дитини. Потрібно стимулювати інтерес до творчих пошуків. Інтерес – це головний мотив творчості. Важливо формувати у дітей відчуття значимості не тільки результату, але й процесу творчості. Вчитель повинен позитивно оцінювати творчу діяльність та стимулювати її не тільки в процесі занять, але і в позаурочний час. Це надає вчителю широке поле діяльності.

Музична імпровізація допомагає самотійному самовираженню дитини, тому не потрібно хвилюватися, що на початку імпровізаційних спроб учні не дотримуються музичних канонів побудови мелодичного малюнку, від чого з'являється відчуття «музичної сваволі». Усі вільності мелодичного результату компенсуються логікою безпосереднього музичного відчуття, яке народжується в момент імпровізації, образним мисленням дитини, її фантазією і оправдуються невмінням логічно виражати свої почуття в музичній формі. Поступово, в процесі засвоєння музичної мови і творчих особливостей імпровізаційної діяльності, мелодичні малюнки стануть більш закономірні в побудові. При імпровізації необхідно домагатися музичного характеру, послідовності розвитку музичної інтонації та художнього виразного виконання.

Для вокальної імпровізації необхідно розвивати вокальні здібності та чистоту інтонування у дітей.

В процесі музикування необхідно звертати увагу учнів на підготовленість кульмінації, формувати відчуття ладу. Не обмежувати в кількісному відношенні імпровізаційні знахідки дітей, бажано навчити творчо працювати учнів «внутрішнім слухом» і відбирати найбільш вдалі для вокальної та інструментальної імпровізації інтонації. Імпровізації не повинні обмежуватися і в часі. Стимулювати розвиток здібностей до варіювання, тобто внесенню в імпровізацію змін різного характеру з метою удосконалення мелодичного малюнку імпровізації. Завдяки варіюванню дитина на одній імпровізації може спостерігати зміну характеру й образу в залежності від застосування різних форм музичної виразності. Вітати прагнення проаналізувати, узагальнити й оцінити твір чи художню творчість. Необхідно організовувати доброзичливі колективні обговорення результатів дитячої творчості, якості імпровізаційної діяльності кожного учня.

Методика музично-творчого розвитку особистості і позакласні творчі заняття надають вчителю широке поле для діяльності, а саме: для творчого варіювання формами організації і проведення занять; видами імпровізації, підбором музичного та літературного матеріалу для імпровізації у відповідності з єдиним тематизмом занять; різноманітністю методів впливу і непрямого керівництва творчою діяльністю дітей, які при правильному поєднанні сприяють розвитку творчих здібностей учнів і оптимізації музично-творчого процесу в загальноосвітній школі.

Отже, в педагогічній практиці поки що головна увага приділяється вихованню творчості, на жаль ще не вирішені в значній мірі питання, пов'язані з вихованням творчості як відносно стійкої риси особистості. При всій складності і практичній не розробленості цих завдань, сумніву не викликає той факт, що формування творчих здібностей у дітей треба починати зі зміцнення і розвитку їх творчої активності. Для вирішення цієї педагогічної проблеми необхідно створювати такі умови, які б стимулювали природне протікання творчої активності і протікання творчого процесу, активізували дітей до продуктивної творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологія : словник / під ред. Петровського А. В., Ярошевського М. Г. – вид. 2-е. – М. : Політ. літ., 1990. – 473 с.
2. Рубінштейн С. А. Основи заг психології / Рубінштейн С. А. – вид. 2-е. – М., 1973. – 556 с.
3. Самарін Ю. А. Виховання уяви школярів / Ю. А. Самарін. – Л., 1972. – 154 с.
4. Теплов Б. М. Психологічні питання художнього виховання / Б. М. Теплов // Питання художнього виховання / АПНРСФСР. – М. – Л., 1963. – 201 с.
5. Розвиток творчої активності школярів / Матюшкін А. М., Аверіна І. С., Чистякова Г. Ю. та ін. ; під ред. Матюшкіна А. М. – М. : Педагогіка, 1991. – 247 с.
6. Ветлугіна І. О. Музичний розвиток дитини / І. О. Ветлугіна. – М. : Просвіта, 1968. – 548 с.
7. Кабалевський Д. Б. Виховання розуму та серця / Кабалевський Д. Б. – вид. 2-е. – М. : Просвіта, 1984. – 176 с.